

S O K F É L E.

LVII szám. Béts. November 16 - dikén. 1832

Statistikai Jegyzetek.

HELVÉTZIA (Svájtz). Szövetséges Köztársaság.

I. A' Köztársaság kormányzó Tisztségei:

- a) Szövetségi Gyűlés, Elölülövel.
- b) Státus Tanács.
- c) Szövetségi Kantzellária.
- d) Hadi Kormány.
- e) Szövetségi Kormányzó Tanács.

II. K á n t o n o k.

A' Kantonoknak, vagyis Szövetséges szabad Megyéknek száma 22; mellyeknek külön külön vagynak magok közül választott igazgató Felsősegek. A' Kantonok neveik, kiterjedések, népességek, a' vallásbeli külömbségek 's a' t. előadásával együtt itt következnek:

1. *Berna*, 120 □ mértföldnyi; 357,710 lakosai: 308,840 Reformátusok, 47,920 Kathólikusok, 850 Anabaptisták, 50 Zsidók. Van benne, 12 város, 8 mező város, 245 helység. Lakosai közül németek 299,350; frantzia 58,310. Fővárosa Berna, 17,552 lakossal.

2. *Zürich*, 32 □ mf. 224,150 lakos. 223,240 Reform. és 910 Kathol. Van benne: 6 város, 8 m. város, 149 község, mellyek 467 falukból állanak, 's mind németek. Fővárosa Zürich, 10,313 lakossal.

3. *Lucern*, 27 □ mf. 105,600 Kathol. és 53 Reform. lakossal, kik mind németek. Van 4 városa, 1 m. városa, 74 községe. Fővárosa Lucern 6,055 lak.

4. *Uri*, 19 □ mf. 13,930 mind német és Kathol. lakosokkal. 1 mező városa; 11 községe. Főhely benne Altorf 1,623 lak.

5. *Svitz*, 15 □ mf. 36,396 mind németek és kathólikusok. Van 6 m. városa; 27 községe. Fő v. Svitz 4,798 lak.

6. *Unterwalden*, 12 □ mf. 23,150 lakos. kik mind németek és katolikusok. 2 m. város, és 12 község. Főhelye Sarnen 3,500 lak.

7. *Glarus*, 13 □ mf. 28,000 lak. németek; 25,818 reform. és 3,285 kathól. 1 m. város, 15 község 57 faluból álló. Fő város, Glarus, 4,000 lak.

8. *Zug*, 4 □ mf. 14,710 lak. mind németek és kathol. 1 Városa, 9 községe. Fő v. Zug, 2,809 lak.

9. *Freiburg*, 26 □ mf. 77,660 lakos., kik közül 30,350 frantzia, és 27,310 német; 27,440 kath. és 5,220 reform. Van 8 városa, 3 m. városa, és 122 községe. Fő v. Freiburg, 6,164 lakossal.

10. *Solothurn*, 12 □ mf. 54,380 német lak. 50,000 kath. és 4,340 reform. Van 2 városa, 1 m. v. és 137 helysége. Fő v. Solothurn 4,471 lak.

11. *Bazília (Basel)*, 8 □ mf. 55 német lak. 46,540 reform. és 5,760 kathol. Van 3 városa, 1 m. v. és 67 faluja. Fő v. Bazília, 16,215 lak.

12. *Schafhausen*, 5 □ mf. 28,050 német lakossal. 27,840 reform. és 210 kathol. Van 3 városa, 4 m. v. és 35 faluja. Fő v. Schafhausen 7,000 lak.

13. *Appenzell*, 7 □ mf. 57,510 német lakossal. 42,830 reform. és 14,680 kathol. Van 3 m. városa és 29 községe. Fő hely Herisau 6,863 lak.

14. *Sz. Gallen*, 35 □ mf. 157,700 német lakossal. 99,500 reform. és 58,400 kathol. Van 10 városa, 6 m. v. és 210 faluja. Fő v. Sz. Gallen, 9,000 lak.

15. *Bünden*, 112 □ mf. 98,000 lakos. Ezek közt van 38,200 német, 11,800 olasz, és 48,090 római és latán nyelvű elegy nép. 60,620 reform. és 37,470 kath. Van 5 városa, 3 m. v. és 204 községe. Fő v. Chur, 3,350 lak.

16. *Aargau*, 23 □ mf. 152,900 német lakos. kik közül 1,700 zsidó. 79,800 reform. 71,400 kathol. Van 12 városa, 5 m. városa. és 259 faluja. Fő v. Aargau, 3,500 lak.

17. *Thurgau*, 12 □ mf. 89,845 német lak. Közülök 72,191 reform. és 17,654 kathol. Van 5 városa, 6 m. var. 75 községe, 284 faluban. Fő v. Frauenfeld, 1,600 lakossal.

18. *Ticino*, 48 □ mf. 103,950 többnyire olasz lak. kik között csak 900 német, mind kathol. Van 12 mező városa és 212 faluja. Fő v. Lugano, 3,602 lak.

19. *Wadt*, 55 □ mf. 178,880 lakossal. kik közül 173,070 frantzia, és 5,810 német. 175,350 reform. és 3,050 kathol. Van, 16 városa, 10 m. v. és 144 községe 318 faluban. Fő v. Lausanna, 10,200 lak.

20. *Wallis*, 78 □ mf. 77,570 lakossal, kik közül 25,791 német, 46,559 frantzia, és 5,1200 lak., mindnyájan kathol. Fő v. Sitten, 2,334 lakossal.

21. *Neuenburg*, 13 □ mf. 56,640 Burgundiaiak frantzia eredetűek és nyelvűek. Közülök 54,450 reform. és 2,190 kathol. Van 3 városa, 3 m. v. és 67 faluja. Fő v. Neuenburg, 4,717 lak. — Ez a Kánton III Fridrik Wilhelm Burkus Király Kormányozása alá adatott.

22. *Genva (Genf)*, 4 □ mf. 53,560 lak. kik frantziák és szavojárdok 's frantziául beszélnek. Közülök 37,700 reform. 15,800 kathol. 350 evang. augsburgi hitvallású; 60 zsidó. Van 3 városa, és 36 községe. Fő v. Geneva, 25,000 lakos.

III. A' Szövetséges Társaság öszvesége.

Kiterjedése 696 □ mértföld; mellyen 1817-ben lakosainak száma 2,037,030 ember volt, 92 városban; 100 mező városban és 7,400 helységben. Nemzeti külömbiségekre nézve vannak: 1,428,671 németek; 458,489

frantziák; 119,970 olaszok; 48,090 elegey nép; 1,810 zsidok. Keresztyének közül 1,216,860 reform. 817,210 kathol. 900 anabaptisták, és 350 augsburgi hitvallásúak

A' Köztársaság egyesített hadi ereje 33,578 ember. Ha pedig a' haza veszedelemben forogna, minden fegyverfogható hazafi katona. A' polgári és katonai tisztviselőség tartására kivetett jövedelme a' Státusnak esztendőnként 153,314 frank. költsége 134,764 frank. Adósága nints.

IV. A' Szövetség törvényes alkotmánya.

Ez a' nemzetek jussán alapított szövetségéből áll a' 22 Kántonoknak, melly szerént egymás függetlenségét és szabadságokat oltalmazni kötelesek. Függetlenségeket és örökös neutrálitássokat az Európai nagy Hatalmasságok is megesmerték, megerősítettek, és azért magokra kezességet vállaltak.

Egy Spanyol - Levél töredéke.

Ha a' Spanyolok olvasni nem tudnak, az épen nem a' Kormány hibája, mert az mindent elkövetett, hogy az oktatást a' felszigeten gyarapítsa. — III Károly és így 60 esztendő óta, nem múlt el egy esztendő is, hogy ne jelent volna meg legalább egy parantsolat, melly ezen tárgyat illeté. — A' Pestalozzi, Bell 's Lancaster Methodussait mind meg próbálták, 's a' különös oktatás most majd minden városokba bé van véve. — Igaz ugyan, hogy valamint ebben, úgy sok másban siker nélkül maradtak a' Kormány iparkodásai. — Szerentsére formálódtak még III Károly alatt az illető felsőség engedelmével az oktatásra ügyelő több Társaságok „economicas o de los Amigos del pais“ (Gazdák 's Mezők baráti) név alatt, mellyeknek tzélja az

oktatás és földművelés előmozdítása volt. — Illyes társaságok állottak elő később Madridban, Saragossában, Valladolidban, Valenziában, 's több helyeken. — A' Kormány segedelme nélkül állítottak fel ezek több kezdő-iskolákat, 's az Országos és Mezei Gezdálkodásról, és Chemiáról 's a' t. nyilvános tanításokat tartottak. — Századunk elein több volt 50 ilyen nemű iskolánál. Hanem háború 's egyéb tsapások 22-re apasztották azok számát. — Az említett társaságok segítségéhez járulván III Károly hathatós pártfogása is, tsak hamar igen megsaporodtak az apróbb iskolák. — VII Ferdinand a' Nagyattya nyomdokait követte 1580-ban, az Iskola Tanítók a' köz pénztárból fizetődtek. — Megvan mutatva, hogy a' mult század végén a' Spanyoloknak fele nem tudott olvasni. De 1800 óta, nem így van a' dolog, ámbár most is vannak még olly tartományok, mint Andalusia egy része, a' régi Castilia, Gallicia 's kivált Catalonia, hol az alsó iskolák még most is olly kevésbé vannak elterjedve, mint III Károly idejében vóltak, 's azt is meg kell vallani, hogy a' balítéletek, 's vallásos babonaság ott leg mélyebb gyökeret vertek. — Tsaknem minden Spanyol Városban vannak az Országlattól fizetett iskola tanítók a' szegényebb sorsú gyermekek tanítására. Több klastromok tartanak ugyan tsak e' végre iskolákat. Elgondolhatni, hogy az ott nyerhető oktatás nem szokott igen kiterjeszkedni. — Olvasás, irás, 's számolásra, ennek első rendszabására 's kátéra szorítódik itt a' dolog. — A' Társaságok' iskolájikban a' nyelv elementáji, 's a' nemessebb értelemben vett vallásról is van szó. — Azon könyvek, mellyeket ezen iskolákban használnak, minden crisis alatt valók. — Semmi sem foglaltatik benne, mint a' leg dőrébb mesék, legízetlenebb legendák, a' legantiliberalisabb Maximák, az igazi Vallásosság'

's nyilvános erköltsiség' kimondhatatlan kárára. — A' Patrióta Társaságok igyekeztek az általok felállított intézetekből az efféle roszzat kiirtani; de szerentsétlenségéből tsak nem minden iskolában Barátok tanítanak, kik azon hitvány könyveket tsaknem evangelium gyanánt tartják. Semmi általános plán nints a' Spanyol iskolákban, collegiumokban. — 1808 előtt volt Madridban egy igen nevezetes Collegium nemes ifjak számokra. — A' Béke óta mind az által még sem állott fel ismét. — A' Vergarai Vascagondától vagy a' Biskáji társaságtól mint egy 70 esztendő előtt felállított iskola még mindég legjobb Spanyol Országban. — A' Benczéknek is van néhány Collegiumjok. — Hanem a' tanítás, melyet itt nyerhetni, ha szinte jó is, de mégis nagyon szűk körű. — A' leány nevelés nagyobb előmenetelt tett 50 esztendő alatt, mint a' férjfiaké. — III Károly előtt nem igen tartatott illendőnek a' leányt írni taníttatni, mivel azt hidték, hogy az tsak alkalmat szolgáltatna néki arra, hogy szerelmes Leveleket írogasson. (E szerint Spanyol Országban a' 18-dik Században voltak ott, hol Európa többi része a' 14-dik Században.) Ezen bal ítélet annyira meg szünt, hogy most nagy szégyennek tartatik olvasni 's írni nem tudni. — Tsaknem minden felsőbb rangú fejr személyek gondos nevelést kapnak vagy privát tanítók, vagy köz intézetekben, vagy klastromokban.

Ugy látszik ezen Levél közlőjének, hogy nálunk is kívánatos sikere lehetne annak, ha az hazánkban közelebb felébredt egyesületi szellem figyelmét, hasonló társasági iskolák alapításokra fordítnák, mellyekben talán azon fogyatkozásokat is ki lehetne pótlani, mellyek a' Spanyol e' féle iskolákban még megvannak.

Egy két szó a' könyvnyomtatás feltalálásáról.

Ki volt légyen első feltalálója ezen ditső mesterségnek, melly annyira elősegítette az emberek' pal, lérozódását, bizonyosan nem tudhatni. Több városok vetekednek felöle, hogy melyikben kezdődött ezen mesterség, ú. m. Maintz, Straszburg, Basilia, Velenze, Flórentz 's a' t. Legtöbb irók állítása szerint Maintz városa volt az első hely, mellyben metszett betűkkel nyomtattak. Bizonyos, hogy 1427 től — 1430-ig Coste *Lörintz Haarlemben* nyomtatott, de ő a' betűket tsak fa táblákba véste bé, 's valami mázzal békenté, és azt a' papirosra nyomta. Illy módon néhány lapnyi írást nyomtatott. Ha a' mesterség ezen tsekély ponton megállott volna, nem lett volna az emberek tsinosodására olly hatalmas befolyása, 's ugy a' Chínaiakat kellene, mint feltalálóit tekinteni, a' kiknél sok századoktól fogva így nyomtatnak, sőt újságjok is van, melly természetesen nem jelenik meg minden nap, sem nem olly nagy és olly tömött, mint a' Morning - Chronicle.

Néhány esztendővel későbbben *Guttenberg* Straszburgban a' betűket egyenként ki vágta fából, 's utóbb ónból, és tzinből, 's öszverakván a' betűket úgy nyomta le. Azután Maintzba ment, 's *Faust Jánossal* egyesült. Későbbben *Schöffler Péter* is hozzájok tsatolta magát, 's ennek ötle legelőször eszébe, hogy a' betűket öntsék, még pedig keményebb értzből. Guttenberg tsalárdság által a' társaságból kirekesztetett, Faust pedig és Schöffler a' mesterséget folytatták és 1457-ben nyomtatták az első könyvet, mellyen az esztendő, hely, 's a' nyomtató neve is rajta vagon. Ez egy deák zsoldár 's pergamentre vagon nyomtatva.

Midőn 1462-ben Nassaui Adolf Maintzat ostromolta 's elfogta, a' könyvnyomtató társaság sokat szenved-

dett. Nemcsak kirabolgatott, hanem az inségbe merült legények kénytelenek is voltak más helyekre vándorolni. Ez által a' mesterség közönségessé lett. Magyar hazánkban ditső Corvinus Mátyás idejében allittatott fel az első könyvnyomtató műhely *Hess János* igazgatása alatt Budán 1472-ben.

Hasonlatosság.

A' világ hasonló az órához; a' pénzes zatskó benne a' rugó vagy nehezék (pondus), ha ezt elvágjuk az óra megáll, az aszszonyok pedig a' nyugtalan (inquiet).

A p h o r i s m á k.

Ez a' szó Anarchia, az a' rémitő késértet, mellyel a' Despota minden politizáló gyerköltzét ágy alá kerget!

A' jó ösmeretségeket 's hasznos öszve köttetéseket, még sokkal' inkább kéméllnünk kell, mint a' pénzt. A' ki kitsinségekben elveszti befolyását, nagyobb dolgokban haszontalan fog azokra támaszkodni.

Hibázni, köz mindnyájunkal; de az okosok mégis ritkán hibáznak, az ostobák pedig gyakran; mert amazok ok nélkül semmit se tesznek 's ezért nevezük őket *okos*oknak; emezek pedig többnyire oktalanul, az az ok nélkül teszik, a' mit tesznek.

Az *okosság* köthet ugyan fegyvernyugvást a' *bohósággal*, de békét vagy szövetséget soha sem!

Előbb azt kell tudnod mit akarsz, minekelőtte megitudnád tenni azt, a' mit kell.

R e j t e t t s z ó.

Két tagom a' Törökök vonják fel, 's barna Tzigányok;
Néha Zsidók. Végsőm gyást követő nevezet.

Megfejtés: a' LIV. Szám. Korbáts.